

**ΑΝΙΧΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΟΥ
ΑΓΙΟΥ ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΟΥ:
ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΝΟΣ ΔΙΚΤΥΟΥ
ΕΠΙΣΚΕΨΙΜΩΝ ΤΟΠΟΘΕΣΙΩΝ , ΕΚΕΙ ΟΠΟΥ ΔΙΔΑΞΕ Ο
ΑΓΙΟΣ ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία έχει σα σκοπό να παρουσιάσει τη δυναμική που μπορεί να έχει στα πλαίσια ανάπτυξης του προσκυνηματικού τουρισμού στην Ελλάδα, η ανάδειξη της ζωής και του έργου του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού. Προτείνεται η δημιουργία ενός δικτύου που θα ενώνει τοποθεσίες στις οποίες αποδεδειγμένα έχει περάσει και έχει διδάξει ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός.

Η δημιουργία ενός τέτοιου δικτύου το οποίο θα περιλαμβάνει τοποθεσίες σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές συνεπάγεται τη διακίνηση προσκυνηματικών ροών και προς τα εκεί, με όσα θετικά μπορεί αυτό να επιφέρει στις τοπικές οικονομίες.

Ο Συγγραφέας:

Ο Γιώργος Ζωγράφος είναι Δ/χος Πολιτικός Μηχανικός, MSc in Tourism Management, Δ/ρας Τουριστικού Σχεδιασμού Έρευνας & Πολιτικής.

Άρθρα του σχετικά με την Τουριστική Ανάπτυξη έχουν δημοσιευθεί σε έγκριτα διεθνή και ελληνικά επιστημονικά περιοδικά, ενώ έχει συμμετάσχει με εισηγήσεις του, σε πλήθος διεθνών επιστημονικών συνεδρίων. Διδάσκει Θεωρία Τουρισμού και Τουριστική Πολιτική.

Είναι Πρόεδρος της Ένωσης Ξενοδόχων Παραλίας Κατερίνης.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο προσκυνηματικός τουρισμός είναι μια ιδιαίτερα διαδεδομένη μορφή μετακίνησης ανθρώπων με κίνητρο την επίσκεψη σε έναν τόπο ο οποίος σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις και έχει σα σκοπό την τόνωση του θρησκευτικού αισθήματος.

Η Α΄ Σταυροφορία καταδεικνύει και το πόσο παλαιός μπορεί να είναι αυτός ο τύπος μετακίνησης. Στην πορεία των αιώνων έχουν αναπτυχθεί ολόκληρες περιοχές, λόγω της συγκροτημένης μετακίνησης πιστών με σκοπό το προσκύνημα. Δεν πρέπει να παραβλέπεται πόσο σημαντική είναι για την πόλη της Ιερουσαλήμ και για την οικονομία της η προσέλευση πιστών.

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να αναδείξει τη δυναμική που μπορεί να αποκτήσει για ένα πλήθος περιοχών κυρίως της ορεινής Ελλάδας, η συγκρότηση ενός δικτύου ανάμεσα στις περιοχές που αποδεδειγμένα έχουν φιλοξενήσει την παρουσία του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού. Ακόμη και σήμερα στη Βορειοδυτική Ελλάδα διατηρείται ζωντανή η μνήμη της παρουσίας του.

Τα τελευταία χρόνια η επιστημονική έρευνα έχει αποδείξει ότι οι τοπικές παραδόσεις συνιστούν κάτι περισσότερο από απλά πολιτιστικά αγαθά. Αποτελούν εχέγγυα ανάπτυξης για τις τοπικές κοινωνίες (Zografos, 2009, 2016).

Η ανάδυση μιας καινούργιας διαδρομής προσκυνημάτων στην ορεινή κυρίως Ελλάδα μπορεί να έχει πολλαπλές ωφέλειες για τις τοπικές οικονομίες. Ρεύματα προσκυνητών από την Ελλάδα, την Κύπρο, την Ομογένεια τις Βαλκανικές χώρες, τη Ρωσία και αλλού μπορούν με αυτόν τον τρόπο να γνωρίσουν μια άλλη Ελλάδα από αυτήν με την οποία είχαν έρθει σε επαφή μέχρι τώρα.

Ο προσκυνηματικός τουρισμός είναι τουρισμός ανεξαρτήτου εποχής. Αποτελεί ένα είδος αυτών που αποκαλούνται ευρέως εναλλακτικές μορφές τουρισμού, αν και προϋπήρχε όλων των ειδών τουρισμού εδώ και αιώνες. Η παρουσία τουριστικών ρευμάτων σε αυτές τις περιοχές θα τις βγάλει από την απομόνωση, συμβάλλοντας τόσο στη συγκράτηση του πληθυσμού, όσο και στην ανάδειξη πτυχών της τοπικής κληρονομιάς. *Είναι πολύ πιθανό οι κάτοικοι αυτών των περιοχών να μην έχουν σκεφθεί ποτέ ότι πτυχές της τοπικής τους κληρονομιάς μπορεί να αποτελούν πόλο έλξης για ομόδοξους τουρίστες.*

Το κήρυγμα του ΠατροΚοσμά όπως επίσης αποκαλείται ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, είναι περισσότερο επίκαιρο από ποτέ. Χρειάζεται η συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων Μητροπόλεων, ώστε να μπορέσουν αναπτυχθούν προσκυνηματικές διαδρομές οι οποίες θα εμφανίζουν πληρότητα τόσο από πλευράς κυρηγμάτων του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού, όσο και από πλευράς ανάδειξης της προσωπικότητας του, με αναφορές στη ζωή και στο έργο του.

1. Ο ΑΓΙΟΣ ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ

1.1. ΛΙΓΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΚΟΣΜΑ ΤΟΝ ΑΙΤΩΛΟ

Ο Άγιος Κοσμάς υπήρξε απόστολος του Ευαγγελίου, στα δύσκολα χρόνια του οθωμανικού ζυγού. Η Εκκλησία του Χριστού, για να τιμήσει τον αγώνα και την προσφορά του, τον ονόμασε Ισαπόστολο.

Σύμφωνα με τον π. Μεταλληνό ο Κοσμάς ο Αιτωλός, μοναχός, υπήρξε διδάσκαλος και φωτιστής του Γένους, εθνομάρτυρας και άγιος της Εκκλησίας. Γεννήθηκε το 1714 στο Μέγα Δένδρο (κατ' άλλους στον Ταξιάρχη), της επαρχίας Αποκούρου της Αιτωλίας. Έμαθε τα πρώτα γράμματα στο ιεροδιδασκαλείο στη Σιγδίτσα της Παρνασσίδος και στη μονή Αγίας Παρασκευής στα Βραγγιανά των Αγράφων. Δίδαξε ως «υποδιδάσκαλος» στη Λομποτινά Ναυπακτίας και σε άλλα χωριά. Επιθυμώντας να λάβει μια ανώτερη παιδεία πήγε στην Αθωνιάδα Σχολή (μονή Βατοπεδίου) γύρω στο 1750, όπου είχε δασκάλους τον Παν. Παλαμά, τον Ευγένιο Βούλγαρη και τον Νικ. Τζαρτζούλη.

Εκεί υπήρξε μοναχός για δύο περίπου χρόνια στη μονή Φιλοθέου του Αγίου Όρους. Ο Άγιος γνωρίζοντας ότι το Έθνος κινδύνευε, δεν ησύχαζε και φλεγόταν να διδάξει τους υπόδουλους Έλληνες. Εν έτει 1759 και με εντολή του Πατριάρχη Σεραφείμ ξεκινάει τις περιοδείες του ανά την Ελλάδα, διδάσκοντας σε πόλεις χωριά και κώμες. Σύμφωνα με τον Μενούνο, μέσα σε 16 χρόνια ίδρυσε περίπου 200 σχολεία. Στα διδάγματά του, παρότρυνε τους γονείς να σπουδάζουν τα παιδιά τους Ελληνικά, τα οποία είναι η «γλώσσα της Εκκλησίας». Οι περιοδείες του είχαν σα στόχο την αφύπνιση του ελληνισμού και αυτό το καταφέρνει με την προτροπή του για μόρφωση. Τα κηρύγματά του είχαν τεράστια απήχηση.

Εκτός από τη σημασία της ελληνικής γλώσσας, ο Άγιος Κοσμάς αναφέρεται στα διδάγματά του συχνά και στο "ποθούμενο" που ήταν η απελευθέρωση του γένους. Ένα από τα χαρακτηριστικά του ήταν η απόλυτη αφιλοχρηματία. Έλεγε χαρακτηριστικά επί λέξει: «Δεν έχω άλλο ράσο από αυτό που φορώ».

Τελικά συνελήφθη και εκτελέστηκε στις 24 Αυγούστου, του 1779 στο χωριό Κολικόντασι κοντά στην πόλη του Βερατίου στη Βόρεια Ήπειρο. Το λείψανο του το έριξαν στα νερά του ποταμού Άψου. Παρά την πέτρα που του είχαν δέσει στον λαιμό, το λείψανο επέπλεε. Βρέθηκε από τον Ιερέα Μάρκο κι ενταφιάσθηκε στη μονή της Θεοτόκου Αρδονίτσας Β. Ηπείρου, όπου και ανευρέθη.

Το 1961 ανακηρύχθηκε άγιος της Ορθόδοξης Εκκλησίας και εορτάζεται στις 24 Αυγούστου. Σύμφωνα με τον π. Μεταλληνό, το κήρυγμα του προέβαλλε το ορθοδοξοπατερικό ήθος μέσα από τον ρεαλισμό της εν Χριστώ σωτηρίας. Δεν ήταν άχρωμη ηθικολογία, αλλά θεολογία και πατερικό στην ουσία του. Γι' αυτό έστηνε έναν ξύλινο σταυρό (πολλοί από αυτούς έχουν σωθεί) και δίδασκε στη σκιά του, καλώντας τον λαό στα μυστήρια (ευχέλαιο, εξομολόγηση, Θεία Ευχαριστία).

«Να σπουδάζετε και εσείς, αδελφοί μου, να μανθάνετε γράμματα όσον ημπορείτε. Και αν δεν εμάθετε οι πατέρες, να σπουδάζετε τα παιδιά σας, να

*μανθάνουν τα ελληνικά, διότι και η Εκκλησία μας είναι εις την ελληνικήν.
Και αν δεν σπουδάσεις τα ελληνικά, αδελφέ μου, δεν ημπορείς να
καταλάβης εκείνα οπού ομολογεί η Εκκλησία μας».*

1.2. ΟΙ ΠΕΡΙΟΔΕΙΕΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΟΥ

Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός έδρασε σαν ιεραπόστολος, περιοδεύοντας για είκοσι χρόνια στον υπό οθωμανικό ζυγό, ελλαδικό χώρο. Σκοπός των περιοδειών του ήταν η αντιμετώπιση του αυξανόμενου εξισλαμισμού των Χριστιανών ο οποίος εξισλαμισμός διευκολύνονταν από την έλλειψη μόρφωσης των υπόδουλων Ελλήνων.

Στις διάφορες πηγές περιγράφονται πολλά από ταξίδια του και γίνονται αναφορές σε περιοδείες στη Θράκη στη Μακεδονία, στην Ήπειρο, στη Θεσσαλία στη Στερεά Ελλάδα, στην Πελοπόννησο και στα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου Πελάγος.

Σύμφωνα με τον π. Μεταλληνό, ο ΠατροΚοσμάς πραγματοποίησε τέσσερεις ή κατ' άλλους τρεις περιοδείες, σε όλο τον ελλαδικό χώρο. Οι πορείες του δεν μπορούν να οριστούν με ακρίβεια. Διάφορες «ενθυμήσεις» εκκλησιαστικών βιβλίων, τοπικές παραδόσεις και οι επιστολές του βεβαιώνουν ότι περιόδευσε τα μέρη της Κωνσταντινούπολης, τη Θράκη, το Άγιο Όρος, τη Στερεά Ελλάδα, την Αχαΐα, τη Θεσσαλία, τη Μακεδονία, την Ήπειρο, τα νησιά του Αιγαίου και Ιονίου, τμήμα της Σερβίας και τη Βόρειο Ήπειρο, όπου υπήρχε ελληνικό στοιχείο. Κήρυττε σε πόλεις και χωριά, σε ορεινές και απομονωμένες περιοχές.

Σύμφωνα με τον Μενούνο, στις διαδρομές του αυτές κήρυττε το θείο λόγο εξομολογώντας και κοινωνώντας χιλιάδες Έλληνες. Ίδρυσε δε 210 ανώτερα Ελληνικά σχολεία και 1.100 κατώτερα.

Άλλες πηγές (Μαμασούλα 2004, Χολέβας) συγκεκριμενοποιούν περισσότερο τις διαδρομές που ακολούθησε, επισημαίνοντας ότι αρχικά κήρυξε στην Κωνσταντινούπολη και στην συνέχεια μετέβη στην Αιτωλοακαρνανία. Κατόπιν παίρνοντας νέα άδεια μετέβη στα Δωδεκάνησα και στο Άγιον Όρος, στη Μακεδονία, στη Βόρεια και Νότια Ήπειρο και σε νησιά του Ιονίου Πελάγους. Επέστρεψε στη Βόρεια Ήπειρο όπου και απεβίωσε στο χωριό Κολικόντασι, το 1779 μ.Χ.

2. ΣΥΓΚΡΟΤΩΝΤΑΣ ΕΝΑ ΔΙΚΤΥΟ ΤΟΠΩΝ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΡΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΟΥ

2.1. ΟΙ ΤΟΠΟΘΕΣΙΕΣ ΟΠΟΥ ΔΙΔΑΞΕ Ο ΑΓΙΟΣ ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ: ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ

Σε όποιο μέρος δίδασκε ο Άγιος Κοσμάς, το σημείο σημαίνονταν με ένα σταυρό. Συνοδεύονταν δε ο Άγιος, από πλήθος ιερέων οι οποίοι μιμούμενοι αυτόν συνέχιζαν το έργο του διασκορπιζόμενοι στα γειτονικά χωριά.

Το κήρυγμά του είχε ορισμένο πρόγραμμα. Η μετακίνησή του λάμβανε χώρα στη διάρκεια της ημέρας. Μια πρώτη ομιλία γινόταν το βράδυ της πρώτης ημέρας. Το επόμενο πρωί γινόταν η δεύτερη ομιλία. Το δεύτερο βράδυ έκανε την τρίτη ομιλία. Οι ομιλίες είχαν την εξής θεματική: Στην πρώτη μιλούσε για τη δημιουργία και την πτώση, στη δεύτερη για τη σωτηρία. Η τρίτη ομιλία είχε σα θέμα την Ανάσταση και την εξάπλωση της πίστης, μέχρι τη Δευτέρα Παρουσία. Σύμφωνα με τον π. Μεταλληνό το κήρυγμα του ΠατροΚοσμά είχε τεράστια απήχηση στον λαό. Τις ομιλίες του παρακολουθούσαν χιλιάδες. Κατά τον κατάσκοπό του Μαμωνά η ομιλία του στο χωριό Μαύρο Μανδήλι κοντά στην Πρέβεζα, συγκέντρωσε τουλάχιστον έξι χιλιάδες άτομα.

Προσπαθώντας να εντοπιστούν θέσεις από όπου αποδεδειγμένα πέρασε ο Άγιος θα γίνει μια αναφορά σε κάποιες από αυτές, όπως μπορούν εύκολα να ανεβρεθούν.

Σύμφωνα με την Μαμασούλα (2004), Ο Άγιος Κοσμάς επισκέπτεται δύο φορές τα Γρεβενά, ιδρύει ελληνικό Σχολείο στην πόλη, συγκεκριμένα στη συνοικία της Μητροπόλεως Γρεβενών. Ο Άγιος Κοσμάς πέρασε επίσης από το μοναστήρι της Ζάβορδας, που βρίσκεται κοντά στην πόλη των Γρεβενών. Για το πέρασμά του Αγίου από τα χωριά Κηπουρείο και Κρασιά σώζεται «Ενθύμηση», σε χειρόγραφο στη Μονή της Ζάβορδας.

Στο πέρασμά του από τα Βλαχοχώρια της περιοχής των Γρεβενών, ο Άγιος Κοσμάς δίδαξε σε πολλά από αυτά. Ανεβαίνοντας προς το χωριό Σμίξη, μπορούμε να συνατήσουμε, έναν ξύλινο σταυρό και ένα εικόνισμα. Ο σταυρός φέρει εγχάρακτη επιγραφή: «*Εδώ ευλόγησε ο ΠατροΚοσμάς τη Σμίξη*».

Σύμφωνα με τις γραπτές πηγές και την τοπική προφορική παράδοση, ο Άγιος Κοσμάς επισκέφθηκε επίσης και την πόλη της Καστοριάς καθώς και τα χωριά Γέρμας, Κωσταράζι, Δισπηλιό, Κλεισούρα, Ιεροπηγή στην ευρύτερη περιοχή. Κατά την επίσκεψή του στην πόλη της Καστοριάς κήρυξε κάτω από μια μουριά, η οποία βρισκόταν στο προαύλιο του τότε ιερού ναού Αγίου Ανδρέα Ντολτσού και νυν Αγίου Ανδρέα και Αγίου Κοσμά του Αιτωλού.

Στην Άνω Μηλιά Πιερίας, Ο Άγιος Κοσμάς επισκέφθηκε την οικογένεια των Λαζαίων στον πύργο τους. Σε κοντινό χώρο ως προς τον Ι.Ν. της Αγίας Παρασκευής υπάρχει ο σιδερένιος σταυρός που αποτελεί την ανάμνηση της επίσκεψής του στην περιοχή. Ο σταυρός μέχρι σήμερα έχει παραμείνει αναλλοίωτος. Στην ιστορική μνήμη της περιοχής, έχει καταγραφεί η παράκληση που τέλεσε ο Άγιος, μετά την οποία πακτώθηκε ο σταυρός στη διχάλα ενός δένδρου. Αυτά έγιναν για να σωθεί το χωριό από την επιδημία χολέρας που είχε πλήξει την περιοχή.

Επίσης, στις προφορικές παραδόσεις της περιοχής έχει καταγραφεί ότι σαν από θαύμα ο Άγιος συνάντησε έναν βοσκό της επριοχής που είχε χάσει το κοπάδι του και του υπέδειξε τη θέση στην οποία βρισκόταν.

Το δένδρο στο οποίο είναι πακτωμένος ο σταυρός, διασώθηκε από τη μεγάλη πυρκαγιά που έκαψε το δάσος της Άνω Μηλιάς το καλοκαίρι του 1964, προκαλώντας το θαυμασμό του κόσμου. Ο ΠατροΚοσμάς επισκέφθηκε και άλλες περιοχές της Πιερίας, όπως ο Μοσχοπόταμος, η Κατερίνη και το Λιτόχωρο. Σε ανάμνηση της επίσκεψής του στην Κατερίνη έχει ανεγερθεί Ι. Ν. που φέρει το όνομά του, στη συνοικία «Ανδρομάχη». *Τέλος, φέρεται να έχει αναφωνήσει για τους Πιερραίους: «Μακάριοι όσοι κατοικείται στην ποδιά του Ολύμπου!»*

Επομένως γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι υφίσταται η εξής κατηγοριοποίηση:

- Τοποθεσίες όπου υπάρχει ο σταυρός αδιάψευστος μάρτυρας του πέρασματος από εκεί του Αγίου
- Τοποθεσίες όπου δεν υπάρχει σταυρός, αλλά υπάρχουν γραπτές αναφορές για το ότι πέρασε και δίδαξε ο Άγιος σε συγκεκριμένο σημείο
- Τοποθεσίες όπου υπάρχουν προφορικές παραδόσεις για το ότι πέρασε από εκεί ο Άγιος και δίδαξε

Επίσης υπάρχουν και οι περιπτώσεις όπου το πέρασμα του Αγίου από μια ευρύτερη περιοχή, αναφέρεται σε γραπτές ή και προφορικές πηγές, χωρίς να δίνονται περισσότερες πληροφορίες για επακριβή θέση διδασκαλίας.

Είναι σαφές ότι σε μια προσπάθεια οργάνωσης των τοποθεσιών αυτών θα πρέπει να επικεντρωθούμε στις δυο πρώτες κατηγορίες οι οποίες εντοπίστηκαν πιο πάνω, έτσι ώστε να μην υπάρξει κίνδυνος να συμπεριληφθούν θέσεις οι οποίες δεν είναι πλήρως ταυτοποιημένες ή /και επιστημονικά τεκμηριωμένες.

2.2 ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ ΕΠΙΣΚΕΨΙΜΩΝ ΤΟΠΟΘΕΣΙΩΝ

Η προσπάθεια δημιουργίας ενός δικτύου που θα ενώνει όλες αυτές τις τοποθεσίες προβάλλει ως περισσότερο από αναγκαία. Το δίκτυο αυτό ουσιαστικά θα λειτουργήσει ως ένας ενδιάμεσος φορέας ανάμεσα στις διεσπαρμένες θέσεις και στις ροές των προσκυνητών.

Το δίκτυο ως φορέας θα αποτελέσει την εξέλιξη της επιστημονικής επιτροπής, η οποία θα αξιολογήσει τις θέσεις και θα επιλέξει για τη στελέχωση του δικτύου τις πλήρως ταυτοποιημένες και επιστημονικώς τεκμηριωμένες θέσεις. Ο φορέας αυτός, υπό την αιγίδα των συνεργαζόμενων Μητροπόλεων θα παράγει έντυπο και λοιπό προωθητικό υλικό, ενώ θα μπορούσε να συμμετέχει σε εξειδικευμένες εκθέσεις κ.α., προβάλλοντας τις περιηγήσεις στα βήματα του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού. Επίσης, ο φορέας αυτός θα ασκεί συμβουλευτικό ρόλο για τις επιχειρήσεις των περιοχών αυτών φορντίζοντας για την ανάδειξη τοπικών προϊόντων και της τοπικής γαστρονομίας. Επίσης στα πλαίσια των προωθητικών ενεργειών του δικτύου, είναι θεμιτό να προβάλλεται και η δυνατότητα ξεναγήσεων σε συναφή αξιοθέατα των περιοχών που φιλοξενούν τις θέσεις.

Η διασπορά των τοποθεσιών κυρίως στη Βορειοδυτική Ελλάδα συνιστά από μόνη της, μια παράμετρο η οποία καθορίζει την αναγκαιότητα να αναδειχθεί το δίκτυο έτσι ώστε να ευνοηθούν μειονεκτικές περιοχές από την προσέλευση και την παραμονή έστω και λίγων ωρών στις θέσεις, ικανού αριθμού προσκυνηματικών τουριστών. Θα επέλθει έτσι τόνωση των κατά τόπους οικονομιών, μέσω πρωτίστως της ενίσχυσης των επιχειρήσεων φιλοξενίας και εστίασης, πώλησης αναμνηστικών, αλλά και δευτερευόντως μέσω της ενίσχυσης των τοπικών προμηθευτών κλπ. Η συμβολή των κυμάτων προσκυνητών μπορεί να αποδειχθεί εξόχως σημαντική, αμβλύνοντας την ανεργία και προσφέροντας λύσεις για την παραμονή των νέων στην πατρογονική τους γη.

Το δίκτυο θα ευνοηθεί καταλυτικά από τη λειτουργία της Εγνατίας Οδού και από τη σημαντική διευκόλυνση που έχει προσφέρει το συγκοινωνιακό αυτό έργο στην προσπελασιμότητα των ορεινών περιοχών της Πίνδου, όπου βρίσκεται σημαντικό τμήμα των τοποθεσιών στις οποίες αναφερόμαστε. Είναι σαφές ότι εν έτει 2016 λόγω και των ανάλογων πολιτικών έχει κατασκευαστεί στις υπό εξέταση περιοχές, ικανός αριθμός ξενοδοχειακών καταλυμάτων για τη φιλοξενία των προσκυνητών.

Ουσιαστικό περιοριστικό παράγοντα στην προσπάθεια χάραξης του δικτύου αποτελεί το γεγονός ότι οι αναγνωρισμένοι τόποι διδασκαλίας του Πατροκοσμά, είναι λίγοι σε σχέση με το πλήθος των περιοχών για τις οποίες υπάρχουν προφορικές παραδόσεις ή κάποιες άλλες ενδείξεις ότι από εκεί πέρασε ο Άγιος.

Οι τοποθεσίες οι οποίες θα μπορούσαν να ενταχθούν σε πρώτη φάση στο δίκτυο είναι οι αυτές που πληρούν τα χαρακτηριστικά της ταυτοποίησης και της επιστημονικής τεκμηρίωσης που αναφέρθηκαν πιο πάνω και οι οποίες βρίσκονται εκατέρωθεν της Εγνατίας Οδού στη Βορειοδυτική Ελλάδα. *Η παρουσία στο δίκτυο μόνο ακλόνητα τεκμηριωμένων θέσεων θα προσφέρει στους προσκυνητές την απαραίτητη αυθεντικότητα που είναι και το ζητούμενο σε τέτοιες περιηγήσεις.*

Μια περιήγηση θα μπορούσε να περιλαμβάνει επίσκεψη σε μια ή περισσότερες από τις θέσεις. Η έναρξη της περιήγησης θα μπορούσε να γίνεται από κομβικά σημεία όπως είναι η Θεσσαλονίκη ή η Πρέβεζα (Άκτιο) που διαθέτουν αεροδρόμια με διεθνείς συνδέσεις. Είναι σαφές ότι ενδιαφερόμενοι για να παραγματοποιήσουν προσκυνηματική περιοδεία θα ήταν κυρίως Έλληνες από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Αυτό δε σημαίνει όμως ότι δεν θα υπάρξει ενδιαφέρον και από άλλες ομόδοξες χώρες, όπως είναι οι Βαλκανικές και η Ρωσία.

Κομβικό ρόλο στο δίκτυο θα ήταν καλό να έχει ένα νέο μουσείο για τον Άγιο Κοσμά, όπου με σύγχρονες μουσειολογικές μεθόδους θα αναδεικνύεται η ζωή και το έργο του. Το μουσείο αυτό, απαραίτητο σταθμός σε μια περιήγηση στο δίκτυο, θα μπορούσε να είναι και η έδρα του φορέα. Η συγκρότηση του δικτύου και η ύπαρξη του φορέα θα παίξει καταλυτικό ρόλο στη συνεργασία των περιοχών αυτών σε τοπικό και σε περιφερειακό επίπεδο. Ούτως ή άλλως οι εμπλεκόμενες περιφέρειες είναι τουλάχιστον τέσσερις: (Κεντρική Μακεδονία, Δυτική Μακεδονία, Θεσσαλία, Ήπειρος, Δυτική Ελλάδα).

2.3 ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΜΙΑΣ ΕΠΙΣΚΕΨΙΜΗΣ ΤΟΠΘΕΣΙΑΣ: ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ

Σε πολλές περιπτώσεις, σε μια θέση όπου τεκμηριωμένα έχει διδάξει ο Πατροκοσμάς, έχει δημιουργηθεί Ιερός Ναός προς τιμήν του. Επίσης έχει δημιουργηθεί κάποια διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου. Στην Πιερία στη θέση Άνω Μηλιά έχουμε την τιμή να φιλοξενούμε μια υποδειγματική ανάδειξη της σχετικής τοποθεσίας, η οποία φέρει όπως προειπώθηκε και σιεδερένιο σταυρό.

Καλό θα ήταν στην περίπτωση που δημιουργηθεί αυτό το δίκτυο, να υπάρξει σταδικά ενρμόνιση των διαμορφώσεων αυτών με βάση κάποιους κοινούς κανόνες, όσον αφορά στις διαστάσεις, στα υλικά κλπ.

Επίσης, ένας εμπράγματος τρόπος σύδεσης όλων αυτών των θέσεων, είναι η ύπαρξη κοινού τύπου μαρμάρινης πλάκας στην οποία θα αναγράφονται ρήσεις του Αγίου, οι οποίες είναι τεκμηριωμένο ότι έχουν ειπωθεί στο συγκεκριμένο σημείο.

Τα ζητήματα αυτά θα αναλάβει να τα διαχειριστεί ο φορέας ο οποίος θα είναι υπεύθυνος για το δίκτυο. Δεν πρέπει να ξεχνούμε όμως ότι ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος της επιστημονικής επιτροπής, η οποία θα προϋπάρξει του φορέα και η οποία θα αναλάβει να επιλέξει τις θέσεις οι οποίες πληρούν το κριτήριο της επιστημονικής τεκμηρίωσης και ταυτοποίησης.

3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία συνιστά μια προσπάθεια για την ανάπτυξη ενός σύγχρονου «εργαλείου», το οποίο θα βοηθήσει πολλαπλώς τις περιοχές από τις οποίες πέρασε ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός.

Η δράση του στη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα οδήγησε στην αφύπνιση της ελληνικής εθνικής συνείδησης. Ο ΠατροΚοσμάς συνδέθηκε με τις περιοδείς του στην ορεινή ελλαδική ενδοχώρα, αν και δεν περιορίστηκε μόνο σε αυτή, αφού επισκέφθηκε μεταξύ άλλων τη Λευκάδα και την Κεφαλλονιά, αλλά και νησιά του Αιγαίου.

Ο ελληνικός πληθυσμός έχοντας βρει καταφύγιο σε ορεινές και δυσπρόσιτες περιοχές, οικονομικά μειονεκτικές, είχε ιδρύσει τις εστίες του εκεί. Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός ευλόγησε χωριά και κόμες σε περιοχές σήμερα δεν βρίσκονται στην πρώτη γραμμή της ανάπτυξης της χώρας. Η ευλογία του μπορεί ακόμη και σήμερα τριακόσια περίπου χρόνια από τότε που περιόδευσε, να φθάνει πολλαπλώς στους κατοίκους των περιοχών αυτών.

Το δίκτυο αυτό ουσιαστικά θα προσφέρει και μια κατάλληλη «ματιά» σε αυτόν που προτίθεται να περιοδεύσει για το πώς ήταν διαθρωμένη η κατοίκηση του ελλαδικού χώρου από τους γηγενείς πληθυσμούς στα δύσκολα χρόνια της Τουρκοκρατίας και μάλιστα τα κρίσιμα χρόνια του 18^{ου} αιώνα.

Η συνολική προσκληματική «εμπειρία» δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να συγκριθεί με μια προσκληματική επίσκεψη αντίστοιχης δυναμικής που έχουν τα βήματα του Αποστόλου Παύλου. Η Πιερία είναι ένας τόπος που έχει και αυτήν την ευλογία, την ευλογία της διέλευσης του Αγίου πρωτεργάτη του Χριστιανισμού. *Πρόκειται όμως για την προσπάθεια ανάδειξης μιας Ελλάδας προεπαναστατικής, βυθισμένης στην έλλειψη μόρφωσης, υπό τον βαρύ Οθωμανικό ζυγό. Μιας Ελλάδας πολύ μακριά από τα στερότυπα που δημιουργήσαν οι φιλέλληνες ανά τον κόσμο. Πάνω στα οποία στηρίσθηκε η ανάπτυξη του τουριστικού μοντέλου της χώρας.*

Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανάδυση του ελληνισμού όπως τον αντιλαμβανόμαστε σήμερα. Η μνήμη του στη Βορειοδυτική Ελλάδα είναι ιδιαίτερα έντονη μέσα από τις τοπικές παραδόσεις. Ήρθε η στιγμή να αναδείξουμε αυτήν την πτυχή της τοπικής μας κληρονομιάς. Και μόνο το γεγονός ότι ο ΠατροΚοσμάς ίδρυσε τόσα σχολεία σε χωριά και κόμες στην Ελλαδική ενδοχώρα συνηγορεί στο να προσπαθήσουμε να τον τιμήσουμε με κάθε δυνατό τρόπο.

«ΤΟΥΤΟ ΣΑΣ ΛΕΓΩ ΚΑΙ ΣΑΣ ΠΑΡΑΓΓΕΛΛΩ...

ΤΟ ΚΟΡΜΙ ΣΑΣ ΑΣ ΤΟ ΚΑΥΣΟΥΝ, ΑΣ ΤΟ ΤΗΓΑΝΙΣΟΥΝ, ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΣΑΣ ΑΣ ΤΑ ΠΑΡΟΥΝ, ΜΗ ΣΑΣ ΜΕΛΗ. ΔΩΣΕΤΕ ΤΑ. ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΙΔΙΚΑ ΣΑΣ. ΨΥΧΗ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΟΣ ΣΑΣ ΧΡΕΙΑΖΟΝΤΑΙ. ΑΥΤΑ ΤΑ ΔΥΟ, ΟΛΟΣ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΝΑ ΠΕΣΗ ΕΠΑΝΩ ΣΑΣ, ΔΕΝ ΗΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΣΑΣ ΤΑ ΠΑΡΕΙ, ΕΚΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΔΩΣΕΤΕ ΜΕ ΤΟ ΘΕΛΗΜΑ ΣΑΣ »

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βακαλόπουλος Απ., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τομ. Δ' Τουρκοκρατία (1669-1812), εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα, 2005.
- Μαρμασούλα, Μαρία, Παιδεία και γλώσσα στον Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Σχολή Επιστημών Αγωγής. Τμήμα Παιδαγωγικό Νηπιαγωγών Ε. κδ. Ίερά Μονή Κουτλουμουσίου Άγιον Όρος, 2004.
- Μεταλληνός Γ., Η ζωή του κοσμά του Αιτωλού (www.monastiria.gr)
- Μενούνος Ιω., «Κοσμά Αιτωλού Διδαχές», εκδ. Τήνος
- Χολέβα Κων/νου, Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός και η σύγχρονη παιδεία (www.agioritikovima.gr)
- Papathanasiou-Zuhrt D. και Sakellaridis O., 2006. Transinterpret II: Transnational Quality Management in Heritage – Interpretation within the framework of C.I. Leader+. The case of Greece, *Proceedings of the 46th ERSA Congress Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean*, DPRD, UTH, Volos, (CD-ROM).
- Zografos G., Deffner A. 2009. Using History as a tool for Tourism Development: Could the Organization of an Event ultimately be the vehicle for that Event? Evidence from Greece, *Proceedings of the 4th Conference Planning for the Future - Learning from the Past: Contemporary Developments in Tourism, Travel & Hospitality*, University of the Aegean, Rhodes.
- Zografos Geoge, Developing tourism in Mediterranean Port Cities, *Regions*, 303 (3), 2016.